

3. Голубінка Н. Микола Євшан – літературний критик та публіцист. Українська періодика: історія і сучасність : доповіді та повідомлення 5 Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. 27-28 листопада. 1998. С. 265–271.
4. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Упорядкування, передмова та примітки Н. Шумило. Київ : Основи, 1998. 657 с.
5. Ільницький М. Лицар критичних турнірів. Микола Євшан (Федюшка). Слово і час. 1995. № 7. С. 11–12.
6. Ільницький М. Творчість – це свобода духу. Микола Євшан – літературний критик. Дзвін. 1993-1994. № 2/3. С. 152–160.
7. Мухіна Г. Естетика Миколи Євшана. Сучасність. 1984. С. 24–33.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1999. 446 с.
9. Розлуцький І. Творчість Миколи Євшана : рецепція в контексті українського літературознавства ХХ століття : зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 1. С. 321–322.
10. Юсип Д. Микола Євшан. Вінниця : Південний Буг, 1994. 60 с.

Поляруш Ніна Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

**РОМАНЮК
Іван**

**МИКОЛА ЄВШАН –
ОДИН ІЗ БОРЦІВ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ**

Анотація

У статті окреслено життєпис Миколи Йосиповича Федюшка (Євшана) в українському національному русі початку ХХ століття. Окреслено формування світогляду, факторів, що сприяли його державницькій позиції. Особливу увагу звернено на діяльність Миколи Євшана в національно-визвольному відродженні у 1918-1919 роках.

Ключові слова: національно-визвольне відродження, Західно-Українська Народна Республіка, Українська Галицька Армія, організація «Молода Громада», Велика Україна.

Summary

Mykola Yosypovych Fediushko (Yevshan) biography regarding the Ukrainian national movement of the early twentieth century is described in the article. The formation of the outlook,

factors that contributed to its state position are stated. Particular attention is paid to the activity of Mykola Yevshan in the national liberation revival in 1918-1919.

Key words: national liberation revival, West Ukrainian People's Republic, Ukrainian Galician Army, the Organization «Young Community», Great Ukraine.

Минуло 100 років від того часу, як було проголошено Західноукраїнську Народну республіку. В когорті тих, хто стояв біля витоків її народження, боровся за її утвердження і подальшу розбудову, був і талановитий публіцист, перекладач, літературний критик Микола Федюшка-Євшан.

Неповних тридцять літ відміряла йому доля. Для нього вона виявилась немилосердною і важкою. Тих нелегких випробувань, яких М. Євшан спізнав за своє коротке життя, вистачило б на десятьох. Навіть після смерті доля виявилась для нього, безжалісною і жорстокою. Десятиліттями ім'я письменника залишалось забутим. Воно, по-суті, було вилучене з української історії. Здавалось, уже назавжди. Хоча в ній він залишив напрочуд помітний і вагомий слід [6, с. 108.]

Тепер він знову з нами, знову на передньому краї боротьби за розбудову і утвердження вільної і незалежної України, про яку Микола Євшан мріяв, в ім'я якої поклав своє життя.

Народився Микола Йосипович Федюшка 19 травня 1889 р. в невеликому прикарпатському містечку Войнилів (нині смт. Калуського р-ну Івано-Франківської області) у сім'ї міщанина [4, с. 74.]. Відомий дослідник життя і діяльності М. Євшана Дмитро Юсип пише, що «батьки майбутнього літератора числились малоземельними селянами [5, с. 7]. Крім Миколи вони мали ще двох дітей – дочку Ганну і сина Івана. Миколу, який змалку був слабкого здоров'я і виявляв нахил тільки до книжки, батько за порадою вчителів і священника, записав до гімназії в Станіславові.

Власне, звідси повела його дорога у світ пошуку, творчої праці і боротьби.

Гімназія була польською і тому її діяльність спрямувалась на те, аби колонізувати учнів. Проте у Миколи навпаки зростав щораз більший інтерес до української літератури та культури, він відвідував таємний український гурток у Станіславі і був його душею [4, с. 74-75].

У 1908 р. після закінчення гімназії юнак вступає до Львівського університету на філософський факультет, де студіює також германістику й україністику. Він має твердий намір зробити з себе, мужицького сина, справжнього європейця. Микола з головою поринув у філософію Шопенгауера, Фіхте, Ніцше.

Принципове значення у формуванні світогляду М. Євшана мала його зустріч в університеті з усесвітньовідомим істориком Михайлом Грушевським [4, с. 75]. Він звернув увагу на талановитого студента й заохотив до подальшої творчої праці.

Через важке матеріальне становище Микола Федюшка був змушений поєднувати навчання із підробітками. То він виконував обов'язки службовця бібліотеки «Наукового товариства імені Т. Шевченка», то адміністратора «Академічного дому», то урядника «Видавничої спілки». Деякий час працював навіть особистим секретарем М. Грушевського. «Бюрова праця» забирала чимало вільного часу, але виходу іншого студент не бачив [5, с. 6].

Однак завершувати університетську освіту довелося у Відні. Його відраховують з вишу за активну участь в університетських заворушеннях 1910 р. прецедентом яких стало вбивство польськими шовіністами студента Адама Коцка. Заворушення закінчились відомим «процесом 101». В числі звинувачених на лаві підсудних сидів М. Євшан [5, с. 8].

Після проходження студій у Відні М. Євшан у 1913 р. повертається до Львова, де активно входить у громадське життя. У цей час створюється військова організація Січові стрільці, яка згодом мала виняткове значення у будівництві української держави. У Львові він стає секретарем НТШ, співробітником «Української видавничої спілки», яка під керівництвом М. Грушевського, І. Франка та В. Гнатюка видавала художню літературу. Певний час Євшан знову працює особистим секретарем М. Грушевського [4, с. 75; 5, с. 104].

Початок Першої світової війни застав Миколу на Буковині, де він гостював у письменниці Сидонії Гнідої. Тут він познайомився також з О. Кобилянською. З початком війни напружена творча праця переривається.

Мобілізований до австрійської армії, він змінює перо на зброю – війна кидає його, до Угорщини. Через рік у 1915 р. його переведено до Відня, де він мав працювати в українських виданнях. Проте Микола добровільно повернувся до війська і опинився спочатку на російському, потім – на румунському та італійському фронтах. На річці Ізонцо (Сочі) Євпан одержує важке поранення, після тривалого лікування, їде додому і одружується із своєю подругою студентських років Стефанією Добрянською. В той час вона працювала вчителькою в Станіславі [5, с. 8-9].

Одружившись, Євпан поєднував проведення своїх вільних днів, тепер уже в товаристві молодої дружини, з активною творчою діяльністю. Але задуманому здійснитись не пощастило. М. Федюшку знову викликають на службу в армію.

У перші дні виникнення Західноукраїнської Народної Республіки поручик Федюшка-Євпан одразу став її оборонцем. Стає за покликом серця, оскільки залишатись осторонь тих бурхливих подій, що стрімко відбувалися, він не міг [5, с. 9].

На жаль, доля дружини Євпана Стефанії склались трагічно. Коли Микола відбув на фронт, вона переїхала зі Станіслава до його батьків у Войнилів. Під час окупації Галичини поляками почалося тотальне переслідування всіх учасників національно-визвольних змагань. 27 червня 1919 р. була заарештована поляками Стефанія, як дружина офіцера Української Галицької Армії. За вироком польового суду, що відбувався у Стрию, вона сиділа в тюрмах Львова, Ярославля і Перемишля. Покладаючись на додаткові відомості В. Столецького і Д. Юсипа, Стефанія Федюшко загинула в страшному концтаборі Домбе разом з десятками тисяч інших українських патріотів-бранців концтаборів [5, с. 9].

Микола Євпан воює в дев'ятому полку під Перемишлем (с. Журавиця), де проявив свої найкращі риси і неабиякий героїзм. Він разом із старшинами заарештовує польських офіцерів, українські частини під його командою оволодівши лінією по річці Сян були готові взяти владу й боронити західні кордони України. Для перемоги українців необхідно було знести міст через Сян та українська інтелігенція Перемишля не пішла на цей крок, що стало пізніше

воротами для польської армії в Східній Галичині. Саме місто в листопаді 1918 р. займає генерал Пухальський [1, с. 1328].

«Якби Євшан здержав у своїх руках революційну ініціативу, може інакше тепер виглядало б наше положення, – напише згодом Володимир Дорошенко. На жаль, справу перебрала в свої руки місцева українська рада, зложена з людей нездатних до революційної роботи й зіпсувала добре почату справу» [5, с. 10].

Спочатку Микола переховувався у батьків своєї дружини в селі Монастирець, а потім повертається додому, у Войнилів, і стає комендантом військової міліції округу, зміцнюючи на місцях нову владу. Їздить по селах, організовує віче, виступає перед селянами, допомагає проводити мобілізацію в УГА, ловить дезертирів. На посаді коменданта міліції Євшан пробув три місяці [5, с. 10].

У березні 1919 року його запрошують до постійного співробітництва в урядовій газеті «Республіка», що виходила в Станіславі. Місто у цей час стає центром політичного і наукового життя України: тут виникає організація «Молода Громада» – осередок політичного, наукового і товариського життя з ідеями всеукраїнського центру. Членами «Молодої Громади» були М. Ковальський (міністр земельних справ), М. Богущ, С. Сірополко, почесним членом – Михайло Грушевський: українці з Закарпаття – доктор Брацдайко, хорунжий Німчук та інші [1, с. 132].

Працюючи в редакції «Республіки», М. Євшан одночасно друкується в опозиційних до ЗУНРУ виданнях «Нове життя» та «Народ». У своїх виступах – переважно публіцистичних – Федюшка, часто висловлював невдоволення діяльністю Західноукраїнської народної Республіки та її політикою з окремих питань національно-визвольного відродження [5, с. 10 – 11].

У гірких умовах війни і небезпеки втрати державності, М. Євшан звертається до першооснов нашої державності: причини сучасного героїчного і трагічного він шукає в історичному минулому.

У будівництві держави особливе значення має національне виховання, а основою його є рідна школа. Це все знаходить відображення в його статтях «Національне виховання» і «Безплатні пасажири» в часописі «Народ» за 1919 р.

Серед чинників, які мають принципове значення для утвердження державності чільне місце в його творчості займає національна культура.

Вслід за М. Грушевським, Євшан проголошував, що в Україні легко зібрати великий і гарно зіспіваний хор і важко зладити добрий дисциплінований курінь на оборону українських духовностей. (Національна культура – підстава державності нації) Народ 1919 р.ч.20/ [1, с.132-133].

За статті, присвячені критиці влади, його звинувачують у підготовці державного перевороту й разом із В. Пачовським та М. Шаповалом посаджено до в'язниці. Дивно, але факт: палкий поборник української державності опиняється в українській в'язниці. У хоч незабаром його випущено, проте безкомпромісна позиція М. Євшана по відношенню до напрямів будівництва нової держави залишається незмінною [1, с. 132].

М. Євшан виходить на волю, і тут же відправляється в діючу Українську Галицьку Армію, розділивши з нею весь трагізм її долі та важкого шляху. Його призначають головою архівно-історичного відділу при начальній команді УГА.

У травні 1919 року М. Євшана переведено до м. Золочева, де він вишколює сотню і сам веде її у бій проти поляків, а потім і проти більшовицьких військ.

Фронтіві дороги письменника привели його на Велику Україну. У вересні 1919 року він у Кам'янці-Подільському дізнається про арешт батька і дружини, яких вивезено до концтабору Домб'є [1, с.134].

У вересні-жовтні 1919 р. Микола Євшан разом з тисячами бойових побратимів потратив у відомий «чотирикутник смерті». Саме тут, в районі м. Вінниці, страшна епідемія плямистого тифу (на думку Л. Шамковського епідемія була викликана птучно і стала першим в історії людства прикладом застосування бактеріологічної зброї) поставили УГА перед катастрофою (у листопаді 1919 р. тільки 7% особового складу армії були босездатними) [2, с.908].

Лебединою піснею М. Євшана стала його промова перед бойовими побратимами, виголошена 3 жовтня [4, с. 78] є дані і про 1 листопада 1919 року у Вінниці з нагоди річниці проголошення ЗУНР [5, с. 11]. М. Євшан, як і все стрілецтво, добре усвідомлювали, що виходу із чотирикутника смерті, в якому опинилась УГА, немає. І тому з боєм звучать його слова: «Ми можемо зробити тільки одне: посвятити себе до останку. Для себе життя ми вже не устроїмо. Мусимо думати тільки про життя будучих поколінь [5, с. 11; 3, с.78; 4, с. 134].

А через три тижні 23 листопада товариші-стрільці прощалися з Миколою Євшаном. Похований у Вінниці, де знайшли останній прихисток тисячі січових стрільців скошених тифом.

Таке незвичайне, героїчне, неймовірне життя прожив один із борців за українську державність Микола Євшан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатюк М. Від естетики до політики. Проблеми державності у творчій спадщині Миколи Євшан. Дзвін. 1995. №5 С.132–134.
2. Довідник з історії України (А-Я) / за ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид. доопр. і доповн. Київ : Генеза, 2001. 1136 с.
3. Ільницький М. Євшан Микола. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. С. 104.
4. Савченко С. Критик, що поміняв перо на зброю : до 120-річчя від дня народження М. Євшана (1890-1919). Календар знаменних і пам'ятних дат. 2010. №2 С. 74–80.
5. Юсип Д. Микола Євшан: нарис життя і творчість / ред. В. Лисенко. Вінниця : Південний Буг, 1994. 60с.
6. Юсип Д. Повернення із забуття. Дзвін, 1993. №10-12. С.104–109.

Романюк Іван Миронович – доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського